

DE ONTWIKKELING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN EN DE BEDRIJFSGROOTTE

B. H. PERDOK

Landbouw-Economisch Instituut, 's-Gravenhage

De nieuwe gegevens over het aantal bedrijven in 1959, die sinds kort beschikbaar zijn gekomen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, vormen een goede aanleiding voor een nadere beschouwing over de ontwikkeling van de bedrijfsgroottestructuur. Alvorens hier op in te gaan is het wellicht goed de betekenis van de bedrijfsgroottestructuur in het kort toe te lichten.

BEDRIJFSGROOTTE EN ARBEIDSPRODUKTIVITEIT

De bedrijfsgrootte blijkt van invloed te zijn op de arbeidsproductiviteit per werker. Naarmate er in een bepaald gebied meer kleine landbouwbedrijven voorkomen, is de arbeidsproductiviteit in de regel lager. Uit verschillende onderzoeken is gebleken, dat hoewel de produktiviteit per oppervlakte op de kleine bedrijven over het algemeen aanmerkelijk hoger ligt dan op de grote bedrijven, de veel dichtere arbeidsbezetting op de kleine bedrijven toch een belemmering vormt voor het bereiken van een redelijke arbeidsproductiviteit.

Bij het zoeken naar een oplossing hiervoor blijft een te groot aantal kleine bedrijven moeilijkheden geven. Een intensiever grondgebruik is slechts tot op zekere hoogte mogelijk, b.v. door verbouw van meer arbeidsintensieve gewassen. Uitbreiding van etageteelten is meestal wel mogelijk, maar de omvang hiervan wordt beperkt door de afzetmogelijkheden en houdt derhalve voor de boer ook zekere risico's in. Anderzijds kan de arbeidsbezetting op deze bedrijven slechts in zeer beperkte mate worden verminderd, omdat in vele gevallen de minimumbezetting – dat wil zeggen boer + echtgenote – reeds bereikt is.

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat bij het streven naar agrarische structuurverbeteringen getracht wordt zo mogelijk te komen tot een vergroting van de bedrijfsoppervlakte van kleine bedrijven, teneinde ook op deze wijze een verhoging van de arbeidsproductiviteit per werker te bereiken (1). Op de niet te onderschatten consequenties die voor de agrarische bevolking aan dit streven verbonden zijn, zal in dit artikel niet worden ingegaan. Een gelukkig verschijnsel is dat het aantal kleine landbouwbedrijven geleidelijk vermindert, welke vermindering vrijwel uitsluitend veroorzaakt wordt door een spontane afnemings. Dat deze afnemings belangrijk is, blijkt duidelijk uit de gegevens van de landbouwtellingen.

BEROEPSGROEPEN

Het aantal getelde bedrijven kan worden ingedeeld naar het hoofdberoep van de grondgebruikers in: landbouwers, tuinders, landarbeiders en niet-agrarische beroeps-

personen.* In tabel 1 is de ontwikkeling van het aantal bedrijven in deze beroepsgroepen sinds 1910 weergegeven.

TABEL 1. De ontwikkeling van het aantal bedrijven per beroepsgroep

Beroepsgroepen	1910	1930	1947	1950	1955	1957	1959		
	aantal bedrijven in indexcijfers (1947 = 100)							absoluut	
Landbouwers > 1 ha	75	89	100	98	94	88	87	171 538	
Tuinders > 0,01 ha	40	63	100	97	100	93	91	35623	
Landarbeiders > 1 ha	396	243	100	88	101	111	96	5323	
Niet-agrariërs > 1 ha	153	158	100	106	118	164	170	30 518	
Alle beroepen	index	82	93	100	98	97	95	93	
	abs.	213 881	241 591	260 111	255 975	252 284	246 738		243 002

Bronnen: Dir. v.d. Landbouw en CBS

Omstreeks 1947 blijkt er een belangrijk keerpunt te zijn in de ontwikkeling van het aantal bedrijven. Tot 1947 nam het totale aantal toe; daarna kunnen we het omgekeerde constateren.

Het aantal bedrijven, waarop de landbouw als hoofdberoep werd uitgeoefend, vertoonde deze tendentie nog iets sterker. Het aantal grondgebruikers voor wie het landbouwbedrijf geen hoofdzaak was, vertoonde een tegengestelde ontwikkeling. Tot 1947 was hier een sterke daling en nadien een stijging van het aantal bedrijven.

Als oorzaak van de verschillende ontwikkeling in deze perioden kan in de eerste plaats worden opgemerkt, dat voornamelijk door ontginning en splitsing het aantal landbouwbedrijven tot 1947 kon toenemen (2). De oppervlakte cultuurgrond vermeerderde nl. met 23%; op de zandgronden, waar de toeneming van het aantal bedrijven het grootst was, verdubbelde de oppervlakte zelfs. Na 1947 werden er vrijwel geen bedrijven meer als gevolg van ontginning gesticht, terwijl de vermeerdering als gevolg van het splitsen van bedrijven, veel geringer was dan de vermindering, doordat vele kleine bedrijven werden opgeheven.

De verschillende ontwikkeling van de beroepsgroepen kan gedeeltelijk worden verklaard door een verschuiving tussen de beroepsgroepen. Vóór 1947 zag een vrij groot aantal landarbeiders kans zelfstandig boer of tuinder te worden. Deze mogelijkheden zijn langzamerhand geringer geworden, terwijl anderzijds ook de belangstelling onder de landarbeiders om zelfstandig te worden door middel van het kleine-grondgebruik sterk is afgenomen.

Het niet-agrarisch grondgebruik daalde in de periode van 1930 tot 1947 waarschijn-

* Het LEI gebruikt een beroepsindeling die enigszins afwijkt van de CBS-indeling. Het beroeps-criterium landbouwer is o.a. scherper gesteld, zodat er belangrijke niveauverschillen ontstaan. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de verschillende beroepsgroepen vertoont evenwel dezelfde tendenties. In het LEI-rapport over de bedrijfsopvolging en de beroepskeuze in land- en tuinbouw zijn vergelijkingen gemaakt van de resultaten van beide tellingen.

AANTAL BEDRIJVEN EN BEDRIJFSGROOTTE

lijk mede omdat de exploitatie steeds hogere eisen ging stellen, en door een schaarser worden van de cultuurgrond. Na 1947 is er echter weer een belangrijke toeneming van deze groep te constateren. Uit LEI-onderzoeken bleek, dat deze toeneming hoofdzakelijk veroorzaakt werd door personen die oorspronkelijk tot de zelfstandige agrarische bevolking hebben behoord. Vele kleine boeren kozen een niet-agrarisch hoofdberoep en handhaafden hiernaast het grondgebruik. In vele gevallen werd een oorspronkelijk niet-agrarisch nevenberoep tot hoofdberoep gekozen, waardoor het grondgebruik op de tweede plaats kwam (4).

Dit verschijnsel moet dus meer gezien worden als een gevolg van de sterke overgang en afvloeiing van de agrarische bevolking, dan van een algemeen toenemende interesse voor grondgebruik door niet-agrariërs. Wellicht zal deze categorie metertijd weer gaan afnemen.

GROOTTEKLASSEN

Behalve de wijzigingen in aantal en de verschuivingen tussen de beroepsgroepen, kan er tevens een belangrijke verandering in de bedrijfsgroottestructuur worden geconstateerd.

TABEL 2. De historische ontwikkeling van het aantal bedrijven (hoofdberoep landbouwer; in honderdtallen)

Grootteklassen in ha	1910	1930	1947	1950	1955	1957	1959
1- 3	554	294	356	306	236	162	151
3- 5		289	300	296	269	229	212
5-10	373	508	559	606	617	593	571
10-20	294	398	478	475	487	506	523
20-30	233	166	154	153	154	154	154
30-50		236	95	86	85	84	85
>50	34	25	22	20	19	19	19
Alle groottekl.	1488	1750	1976	1943	1866	1747	1715

Bronnen: Dir. v.d. Landbouw en CBS

De gegevens in tabel 2 zijn beperkt tot de groep landbouwers. Het blijkt dat de vermeerdering van het aantal bedrijven van 1-5 ha in de periode van 1910 tot 1947 naar verhouding minder groot is geweest dan dat van het totale aantal bedrijven. Hierdoor daalde dit percentage blijkens tabel 3 (blz. 686) van 37 tot 33.

Wederom kan hier de ontginning als een van de voornaamste oorzaken worden genoemd, aangezien deze in vele gevallen bedrijfsvergroting tot gevolg had (2). Op de zandgronden daalde het hoge percentage zelfs van 46 tot 36. Voor de situatie na 1947 is het opmerkelijk dat, ondanks het feit dat de cultuurgrond vrijwel niet vermeerderde, toch het percentage kleine bedrijven nog sterk achteruitging; nu echter ten gevolge

TABEL 3. Percentage bedrijven naar grootteklasse

	1910	1947	1959
1- 5 ha	37	33	21
5-10 ha	25	29	33
10-20 ha	20	24	31
20-50 ha	16	13	14
>50 ha	2	1	1
Totaal	100	100	100

van een sterke afnemng van het aantal bedrijven in deze grootteklasse. Als oorzaken kunnen genoemd worden het niet aanwezig zijn van opvolgers of de overgang naar een niet-agrarische beroepsgroep, terwijl ook in sommige gevallen bedrijfsvergroting plaats had (3).

Wat de andere grootteklassen betreft, valt voor de bedrijven van 10-20 ha een regelmatige toeneming te constateren, terwijl van de grotere bedrijven een geringe verschuiving naar deze middengroep heeft plaatsgehad. Vergroting van een aantal kleinbedrijven en splitsing van grote bedrijven zijn hiervoor als oorzaak aan te wijzen. Indien men nagaat tot welke bedrijfsgrootte het aantal kleine bedrijven sinds 1947 een vermindering vertoont, dan is het treffend, dat deze grens in 1950 ongeveer bij 5 ha lag en in 1959 was opgelopen tot 10 ha. In alle groepen van landbouwgebieden was deze beweging te constateren.

TABEL 4. Ontwikkeling aantal bedrijven in de periode 1947-1956 (hoofdberoep landbouwer)

Gebieden	Aantal bedrijven in 1959		Percentage bedrijven per grootteklasse				Gemiddelde bedrijfsgrootte in ha	
	absoluut	index 1947 = 100	1-5 ha		10-20 ha		1917	1959
			1947	1959	1947	1959		
Groningen	9383	88	24	15	24	28	18,2	19,4
Friesland	17059	86	31	19	22	27	13,1	14,2
Drente	14214	87	28	15	31	41	10,9	12,7
Overijssel	21518	87	34	21	24	30	9,1	10,0
Gelderland	31017	84	48	34	17	22	7,5	8,7
Utrecht	6131	93	22	17	35	41	13,3	12,4
Noord-Holland . .	9784	89	19	14	35	39	15,5	15,5
Zuid-Holland . . .	11996	91	23	20	31	36	15,1	14,6
Zeeland	7776	79	40	27	18	25	13,6	16,3
Noord-Brabant . .	28147	87	29	16	26	33	8,0	10,7
Limburg	12858	80	41	24	20	31	8,1	9,8
Nederland	171 538	87	33	21	24	31	11,1	12,2
Zeekleigronden .	25265	91	32	21	19	24	16,6	19,3
Rivierkleigronden	17448	83	46	20	18	25	8,7	10,2
Weidestrekten . .	29762	93	20	14	33	39	14,2	13,8
Zandgronden . . .	91 447	85	36	23	23	30	8,7	9,8
Veenkoloniën . . .	5289	89	18	9	35	43	15,2	16,7
Tuinbouwgebieden	2327	92	25	21	33	38	12,2	12,2

Bron: CBS.

REGIONALE VERSCHILLEN

Voor een regionaal inzicht in de ontwikkeling van de bedrijfsgroottestructuur in de laatste jaren zijn in tabel 4 enkele kengetallen per provincie en per groep van landbouwgebieden in 1947 en 1959 opgenomen.* Hierin zijn de veranderingen weergegeven in de twee grootteklassen, die het sterkst zijn gewijzigd.

De tussentijdse ontwikkeling, die geconstateerd werd in 1950, 1955 en 1957 vertoont ongeveer hetzelfde beeld, hoewel het lijkt dat de ontwikkeling de laatste twee jaren iets vertraagd is.

De provinciale verschillen in ontwikkeling houden een duidelijk verband met het karakter van de landbouw, zoals dit getypeerd wordt door de gegevens van de groepen van landbouwgebieden, maar laten zich hierdoor uiteraard niet geheel verklaren, omdat hiernaast nog andere factoren, o.a. de invloed van de industrialisatie, een rol spelen.

SAMENVATTING

Samenvattend kan worden gezegd dat er de laatste jaren sprake is van een verbetering van de bedrijfsgroottestructuur in de landbouw, die grotendeels een gevolg is van een natuurlijke ontwikkeling. Deze ontwikkeling resulteert in een vergroting van het aantal ha per man en is van belang voor de noodzakelijke verhoging van de arbeidsproductiviteit en de versteviging van de positie van de landbouw.

LITERATUUR

1. Nota over het structuurbeleid in de landbouw. Zitting Tweede Kamer 1957/1958-5178.
2. Het kleine boerenvraagstuk op de zandgronden; een economisch-sociografisch onderzoek van het LEI; 1951.
3. De ontwikkeling van het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden in de periode 1949-1953. LEI-rapport nr. 212; 1954.
4. Het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden; ontwikkeling in de periode 1949-1958. LEI-rapport nr. 347; 1960.

's-Gravenhage, augustus 1960

---

* Bij deze gegevens is geen correctie aangebracht voor de nieuwe landbouwgebiedsindeling, die sinds 1957 is toegepast. De verschillen die hierdoor zullen zijn ontstaan, zijn echter niet van invloed op de globale ontwikkeling zoals deze hier is geschetst.